

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 9/2 2020 s. 515-529, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

DİVÂNU LÜGÂTİ'T-TÜRK'TEKİ RENK ADLARININ GÜNEY SİBİRYA (ALTAY-TUVA-HAKAS) TÜRK DİLLERİNDEKİ GÖRÜNÜMLERİ

Fatoş KARADAĞ TOPRAK*

Geliş Tarihi: Aralık, 2019

Kabul Tarihi: Mayıs, 2020

Öz

Bu çalışma kapsamında Türk dili tarihinin ilk sözlüğü olan Divânu Lügâti't-Türk'te yer alan renk adlarının söz varlığındaki yeri, konumu, ses ve şekil bilgisi özelliklerinin Güney Sibirya Türk dillerinden olan Altayca, Hakasça ve Tuvacadaki durumu tespit edilmeye çalışılmıştır. Kaşgarlı Mahmud, Türk boyları arasında tek tek dolaşarak tespit ettiği sözcükleri eserinde ustalıkla işlemiştir. Bu yönüyle çeşitli Türk boylarından derlenmiş olan bir ağız sözlüğü niteliği taşımaktadır. Divânu Lügâti't-Türk, söz varlığına dair temel bir başvuru kaynak olması ve ihtiva ettiği söz varlığının çeşitliliği sebebiyle bu çalışma kapsamında temel kaynak olarak tercih edilmiştir. Bilindiği üzere, ana renk adları temel söz varlığının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu noktadan hareketle temel söz varlığına ait unsurların en az değişime uğramış olması düşüncesiyle renk adlarının art zamanlı bir inceleme ile durumu tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında Divânu Lügâti't-Türk'te yer alan renk kavramına dair sözcüklerin neler olduğu, tespit edilen sözcüklerin hangilerinin Güney Sibirya Türk dillerinde - Altay, Tuva, Hakas- kullanıldığı, kullanılıyorsa aynı şekilde mi kullanıldığı yoksa ses ve şekil açısından farklılıklar olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Varlığını koruyamayan renk adları, yerine kullanılan yeni adlandırmalar ve bunların kökenine dair bulgular elde edilmiştir. Böylelikle Türk dilinin 900 yılı aşkın bu süreçteki temel söz varlığının renk kavramına dair durumunun bir kesiti ortaya konmuştur.

Anahtar Sözcükler: Söz varlığı, Tuvaca, Hakasça, Altayca, Divanu Lügati't-Türk.

IN SOUTH SIBERIA (ALTAI-TUVAN-KHAKAS) TURKISH LANGUAGES THE APPEARANCE OF COLOR NAMES WHICH ARE IN DIVANU LUGATIT TURK

Abstract

In this study, it was attempted to determine the status of the names of the names of colors in the, Divânu Lügâti't-Türk the first dictionary of the history of the Turkish language, Altai, Khakasian and Tuvan, which are features of the Southern Siberian Turkic languages. Kaşgarlı Mahmud, expertly traversing the words he found by walking around the Turkish tongue one by one. In this respect, it carries the character of a dialect dictionary compiled from various Turkish tallies. Divânu Lügâti't-Türk was chosen as the main source of reference in this study due to the fact that it is a basic reference source of the word existence and the diversity of the vocabulary it

* Arş. Gör.; Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, fatoskaradag@cu.edu.tr.

contains. As is known, the main color names are an important part of the basic vocabulary. From this point, the state of the color names has been determined with a concise review of the idea that the elements of the basic vocabulary have undergone minimal changes. Within the scope of the study, it is determined whether the words related to the color concept in the *Divânu Lügâti't-Türk* are what the words are, whether they are used in the Southern Siberian Turkic languages -Altay, Tuvan, Hakas-in the same way or in terms of sound and shape. Color names that do not protect their presence, new names used in place, and their origins have been identified. Thus, the state of the color concept of the basic vocabulary of the Turkish language over 900 years has been revealed. Thus, a cross-section of the situation of the Turkish language on the concept of color has been put forward.

Keywords: Vocalubary, Tuvan, Khakassian, Altai, Divanu Lügati't-Türk.

Giriş

Türk dili çağları aşan, değişik topraklara yayılan, farklı coğrafyalarda yüzyıllar boyu konuşulmuş ve konuşulmakta olan bir dildir. Bu durum da dilin özellikle söz varlığındaki değişimini ilginç kılmaktadır. Bir kökten doğan sözcüklerin yüzyıllar içindeki değişimi ve çeşitlenişi dilin gelişiminin takibi bakımından önemli bir zenginliktir. Dilde en az değişime uğraması beklenen sözcükler temel söz varlığına dair olanlardır. Temel sözcükler belirli bir kültüre bağlı olmayıp bütün insanlarda ortak kavramları gösteren sözcüklerdir ve dil akrabalığı noktasında önem taşımaktadırlar (Doerfer, 1980, s. 1). Bu yönüyle renk adlarının temel söz varlığı içerisinde yer aldığını kabul etmemiz mümkündür. Renk, cisimler tarafından yansılan ışığın gözde oluşturduğum duyum olarak tanımlanmaktadır (TS, 2011, s. 1973). Türk kültüründe debütün kültürlerde olduğu gibi renkler ayrı bir öneme sahiptir. Renk kavramı semantik açıdan çok boyutludur. Renklerin sembolik kullanımları toplumların kültürel özelliklerini de yansıtmaktadır. Ancak renkler simgesel özellikleri bakımından evrenselidir (Çürük, 2017, s. 202). Eski Türk inancında her ana yönün bir renk adı olarak karşılığı vardı. Kuzeyi “kara”, güneyi “al” ya da “kırmızı”, batıyı “ak”, doğuyu “kök” renkleri temsil etmekteydi. Merkez için de sarı anlamına gelen *altun* kelimesi kullanılmaktaydı (Karadoğan, 2004, s. 91).

Swadesh'in 100 sözcüklük listesinde de renk adları yer almaktadır. Renk adlarından siyah beyaz, kırmızı, sarı, Swadesh'in listesinde yer almaktadır. Mavi hem ana renk olması hem de doğada da bolca bulunmasına rağmen listede yer almamaktadır. Yeşil ise ana renk olmamasına rağmen listede yer almaktadır (Gökdağ ve Şimşek, 2015, s.186). Bu çalışmada ise bütünlüklü bir görünüm elde edebilmek adına tespit edilen tüm renk adları incelenmiştir. Türk dilinin Eski Türkçeye dair söz varlığını en iyi ihtiva eden eser kuşkusuz *Divânu Lügâti't-Türk*'tür (DLT). Bu sebeple bu çalışmada DLT'den hareketle Eski Türkçedeki renk adları belirlenmiştir. Dankoff ve Kelly tarafından hazırlanan *Compendium of the Turkic Dialects* adlı çalışmanın üçüncü bölümünde yer alan tematik dizinde DLT'de yer alan renk adları duyular başlığı altında değerlendirilmiştir (Dankoff ve Kelly, 1985, s. 270). Fakat bu çalışma kapsamında tekrar bir tarama çalışması yapılmış ve renk adları tespit edilmiştir. Bu renk adlarının Güney Sibiryâ Türk dillerine ait sözlüklerdeki durumu incelenmiş, varlığını koruyan renk adları, koruyamayan renk adları ve onların yerine kullanılan yeni adlandırmalar tespit edilmiştir.

Türk dillerine dair yapılan tasniflerde coğrafi, mitolojik ya da fonetik esaslar göz önüne alınarak çeşitli tasnifler yapılmıştır Bu tasniflerde Altayca, Hakasca, Tuvaca, Dolganca, Tofaca ve Şorca Türk dili coğrafyasının kuzeydoğusunda yer alması sebebiyle Kuzeydoğu Türk

lehçeleri olarak da adlandırılmaktadır. Bu dillerin konuşulduğu bölge Güney Sibirya olarak da bilinmektedir. Güney Sibirya Türk dilleri içerisinde Altayca, Hakasça ve Tuvaca yazı dili olarak kullanılmaktadır, diğerleri konuşur sayısı bakımından tehlike altındadır (Buran vd., 2014, s. 12). Bu sebeple de bu çalışmada bu üç dile yer verilmiştir.

İnceleme

1. öñ “renk”

Divânu Lügâti't-Türk'te öñ sözcüğü “nesnenin rengi” anlamında kullanılmaktadır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, s. 787). Sözcük için Kâşgarlı tarafından *Yâşıl öñlüg tön* “ yeşil renkli elbise” (DLT, 32 / 19) örneği verilmiştir. Orhon Yazıtları'nda öñ sözcüğünün doğrudan kullanımına rastlanmamaktadır. Ancak, Kültig(i)n *ögs(ü)z (a)kin bin(i)p tokuz (e)r(en) s(a)nçdı* (KT, K9) “Kültigin öksüz ak atına binip dokuz askeri mızrakladı” ibaresinde yer alan *ögsüz* sözcüğünün Yollug Tigin tarafından yanlış yazılmış olması esasen *öñsüz* biçiminde olması gerektiğine dair güçlü kanıtlar bulunmaktadır (Çetin, 2008, s. 143-145). Bu durum *öñ* sözcüğünün Orhon Türkçesi Dönemi'nde de varlığını göstermektedir. Eski Uygur Türkçesi döneminde *öñ* sözcüğünün “renk” anlamıyla yaşamaktadır.

Öñ sözcüğünün Güney Sibirya Türk dillerinde de yaşamaktadır. Altaycada *öñ* sözcüğü “kişilik ve renk” anlamlarıyla bulunmaktadır. *Başka başka öñdü* “çeşitli renkte” ifadesinde de “renk” anlamıyla kullanılmıştır. Sözcüğün Altaycada “cila ve kumaşın ön yüzü” anlamları da vardır (Gürsoy Naskali ve Duranlı, 1999, s. 143). Tuvacada sözcük *öñ* biçimiyle herhangi bir değişikliğe uğramadan “renk” anlamıyla yaşamaktadır (Ölmez, 2008, s. 233). Tuvacadaki *öñ* sözcüğünün kökeni M. Ölmez tarafından Moğolca *önge(n)* sözcüğü ile ilişkilendirilmektedir (Ölmez, 2008, s. 233). Moğolcada *önge(n)* şekliyle bulunan sözcük renk anlamında kullanılmaktadır (Lessing, 2003, s. 994). Hakasçada da *öñ* sözcüğü renk anlamını korumuştur. Hakasçada *öñ* sözcüğü *öö* ve *üñ* biçimleriyle de “renk” anlamında kullanılmaktadır. *Öñ - pazı porçolar* “rengârenk, renkli çiçekler”, örneğinde de *öñ* sözcüğü “renk” anlamındadır (Gürsoy Naskali vd., 2007, s. 349).

2. tũ “renk”

Divânu Lügâti't-Türk'te renk kavramı için kullanılan isimlerden birisi de *tũ* sözcüğüdür. *Tũ* “renk” anlamına gelmektedir. İkinci olarak da “at donu” anlamı vardır. Ayrıca *tũdaş* sözcüğü de “renktaş, aynı renkte; birbirine benzetilen her türlü nesne” anlamında DLT'de yer almaktadır. (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, s. 907). Kâşgarlı, bu sözcüğü *tũdaş tonlar* “aynı renkte elbiseler” (DLT, 535/437) ifadesiyle örneklendirmiştir. Kâşgarlı, *tũdaş* sözcüğü ile ilgili olarak geniş bilgilere de yer vermiştir. Kâşgarlı'nın aktardığına göre; birbirine benzetilen her nesne için *tũdaş neñ* denir, aslı *tũ*'dür, “tüy” anlamındadır. Hayvanlar için *bu at nē tũlüg* denir “bu at ne renktir” anlamında kullanılmaktadır. Kâşgarlı, *-daş* ekinin yaklaştırma ve yakınlık kurma işlevinden bahsedip, *tũdaş* sözcüğünün anlamının renkçe arkadaş ve benzer” anlamına geldiğini vurgulamıştır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, s. 175).

Güney Sibirya Türk dil ve lehçelerine (Altayca - Tuvaca - Hakasça) ait sözlüklerde yapılan taramalarda bu sözcüğün varlığı tespit edilememiştir. Her üç Türk dilinde de renk anlamında *öñ* sözcüğünün kullanıldığı görülmektedir. Yalnızca Hakasçada “iskambil kâğıdında renk” anlamında Rusça bir sözcük olan *mast'* ile birlikte eş anlamlı olarak *tũk* sözcüğünün kullanımı mevcuttur (Gürsoy Naskali vd., 2007, s. 297). Kâşgarlı'nın bahsettiği *tũ* sözcüğünün asıl anlamı olan “tüy” şekliyle Altayca ve Hakasçada yaşadığı görülmektedir. Tuvaca'ya ait

sözlüklerde ise sözcüğün kullanımına rastlanmamıştır. Altaycada *tük* “beden, yün, ipek için kıl” (Gürsoy Naskali ve Duranlı, 1999, s. 188), Hakasçada *tük* “saç, yün, tüy, kıl” anlamındadır (Gürsoy Naskali vd., 2007, s. 537).

3. bodug “renk”

Divânu Lügâti’t-Türk’te renk için kullanılan sözcüklerden birisi *bodug* sözcüğüdür. *Bodug* sözcüğü “renk” anlamının yanı sıra “boya” anlamına da gelmektedir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, s. 591). *Barçın bodugi ondı* “ipekli şeylerin rengi solup gitti” (97 / 90) örneğinde renk anlamında kullanılmışken diğer örneklerde boya anlamında kullanılmıştır.

Güney Sibiryâ Türk dil ve lehçelerine (Altayca - Tuvaca - Hakasça) ait sözlüklerde yapılan taramalarda *bodug* sözcüğünün varlığı tespit edilememiştir.

4. ak “beyaz”

Divânu Lügâti’t-Türk’te *ak* sözcüğü “Oğuzcada beyaz” olarak anlamlandırılmıştır. Ak kullanımının yanı sıra *āk* biçimi de Kâşgarlı tarafından gösterilmiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, s. 545). Kâşgarlı “beyaz” anlamında *ak* ve *ürin* sözcüklerini vermiş *ak* sözcüğünün Oğuz lehçesine ait olduğunu bildirmiştir (Karahan, 2013, s. 258). Kâşgarlı, *ak* sözcüğünün Oğuzcada her şeyin beyazı için tercih edildiğini, at için kullanıldığında ise *āk at* şekliyle “kır at” anlamına geldiğini belirtmiştir (DLT, 53 / 39). Clauson, Eski Türkçede *ak* sözcüğünün yanı sıra *öj* sözcüğünün renk için kullanıldığını belirtmektedir (Clauson, 1971, s. 75). Orhon Yazıtları’nda da *ol t(e)gdükde b(a)y(i)rkuun(i)ñ (a)k (a)dg(i)r(i)g udl(i)kin sıyu urtı* (KT, D36) örneğinde *ak adırlıg* ifadesi “ak aygır” anlamında renk adı olarak kullanılmıştır.

Ak sözcüğü Güney Sibiryâ Türk dillerinde de yaşamaktadır. Altaycada *ak* sözcüğü “beyaz, beyazlık” anlamlarında *ak* biçimiyle yaşamaktadır. Altaylar yumurta ve göz renginin beyazı için *cımrıtkanıñ agı*, bolluk iyilik anlamında *ak bıyan*, ormansız yer anlamında *ak cer* sözcüklerini kullanarak *ak* sözcüğü yan anlamlarıyla da kullanılmaktadırlar (Gürsoy Gürsoy Naskali ve Duranlı, 1999, s. 22). Güney Sibiryâ Türk dillerinden bir diğeri olan Tuvaca da *ak* sözcüğü beyaz anlamında kullanılmaktadır (Ölmez, 2008, s. 71). Hakasçada Eski Türkçedeki sözcük sonu /-k/ seslerinin /-h/ sesine dönüşmesi sebebiyle *ak* sözcüğü *ah* biçimine dönüşmüştür. Sibiryâ Grubundaki diğer Türk dillerinde olduğu gibi *ah*, beyaz anlamında kullanılmaktadır. Hakasçada *ah- arah* “beyazımsı, beyaza çalan”, *ah at* “kır at” anlamlarındadır (Arıkoğlu, 2005, s. 31).

5. al “kırmızı”

Divânu Lügâti’t-Türk’te *āl* sözcüğü Kâşgarlı tarafından “turuncu rengi, turuncu” olarak anlamlandırılmıştır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, s. 546). Kâşgarlı, *āl* sözcüğünün turuncu renginde bir kumaşın ismi olduğunu ifade eder. Hakanların bayraklarının bu kumaştan yapıldığını; yakınlarının da eyerinin bu kumaşla örtüldüğünü bunun yanı sıra turuncu renginin de *al* olarak adlandırıldığını belirtmiştir (DLT 53 / 39).

Sibiryâ grubu Türk lehçelerinde *al* sözünün durumuna bakıldığında sözcüğün Hakasçada “kızıl” anlamında kullanıldığı görülmektedir (Gürsoy Naskali vd., 2007, s. 34). Altayca ve Tuvacaya ait sözlüklerde yapılan incelemede *al* sözcüğüne rastlanmamıştır.

6. kök “mavi, gri”

Divânu Lügâti't-Türk'te *kök* biçiminde yer alan sözcük “koyu gri, gök renginde olan her renk” anlamında kullanılmaktadır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, s. 734). Kâşgarlı mübalağadan bahsederken, bir şeyi renk ve mübalağa bakımından nitelerken nitelenen kelimenin ilk harfinin alınıp, *p* harfi ile birleştirildiğini Oğuzlarda ise *m* sesinin kullanıldığını ve koyu gri için *köm kök* ifadesinin kullanıldığını belirtmektedir. Kâşgarlı, *köm kök* ifadesinin “koyu gri” anlamına geldiğini belirtmektedir (DLT 165 / 143). Ayrıca *kök tön* “koyu gri elbise” örneği de DLT’de yer almaktadır (DLT 501 / 402).

Divânu Lügâti't-Türk'te ayrıca *kökşin* sözcüğü de renk adı olarak yer almaktadır. Bu sözün anlamı “gök renginde, yeşil olarak” verilmiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, s. 735). Hem Türk dil ve lehçelerinde hem de Türkiye Türkçesi ağızlarında yeşil ve mavi renk adları birbirinin yerine kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu sözcüğün *kök* sözcüğü ile ilişkili olduğu aşikârdır. Yine renk adı olarak mavinin koyu bir tonu olan lacivert için Divânu Lügâti't-Türk'te *kök çüvit* sözcüğünün kullanıldığı görülmektedir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, s. 734).

Kök sözcüğü Güney Sibiryâ Türk dillerinde de varlığını korumuştur. Altyacada *kök* kelimesi “yeşil” ve “mavi” anlamlarına gelmektedir. Altaycada *kök teñeri* “mavi gök” *kökpögüş* “mavi” anlamlarındadır (Gürsoy Naskali ve Duranlı, 1999, s. 120-121). Tuvacada *kök* “mavi, yeşillik, boz, kül rengi” anlamlarında varlığını sürdürmektedir. Bu kullanımların yanı sıra Tuvacada *kök aarak* “mavimsi, mavimtırak” anlamına gelmektedir (Ölmez, 2008, s. 206-207). Hakasçada da *kök* sözcüğü “mavi, gök” ve “yeşil” anlamlarındadır. Hakasçada *kök tigir* “mavi gök”, *kök ot* “yeşil ot”, *kök pora* “boz, gri”, *kök hara* “lacivert”, *kök ala* “ala gök”, *kök noğan* “mavimsi yeşil”, *kök paar* “ mor çürük” şeklinde kök sözcüğü ile kurulan renk adları da bulunmaktadır (Gürsoy Naskali vd. 2007, s. 267).

7. sarıg “sarı”

Divânu Lügâti't-Türk'te *sarıg* sözü “sarı” anlamında renk adı olarak yer almaktadır. Sözcüğün *sarıg* şeklinde uzun ünlülü biçimi de Kâşgarlı tarafından gösterilmiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, s. 805). Kâşgarlı içerisinde *sarıg* sözünün ve bu sözcükten türeyen fillerin yer aldığı pek çok örnek cümleye yer vermiştir. Bu örneklerden birisi *sargar-* fiilinin geçtiği *yüzüm meniñ sargarur* “benim yüzüm sararır” cümlesidir (DLT 47 /33). Yine Kâşgarlı mübalağalı olarak nitelenen kelimeleri anlatırken sarıg sözünü örnek vermiştir. Kâşgarlı koyu sarı için *sap sarıg* sözünün kullanıldığını, *sarıg* kelimesindeki *s* sesinin alındığını ve ona *p* sesinin eklenerek ardından isim getirildiğini belirtir (DLT 165 / 143). Kâşgarlı sarı için çift olarak *sarıg surug* ifadesinin de kullanıldığını belirtmiştir (DLT 188 /161). Sarılık için de DLT’de *sarıg kezik* ibaresi geçmektedir (DLT 197 /169). (Bu cümlede geçen *kezik* sözü insanı titreten sıtma, humma anlamındadır.) DLT’de yer alan aşağıdaki şiir parçasında da *sarıg* sözü geçmektedir.

kızıl sarıg arkaşıp

yipgin yaşıl yüzkeşip

bir birgerü yörgeşip

yaljuk anı tañlaşur (DLT 199/ 170).

“Sarı ve kırmızı tomurcuk çiçekler yığılıp, yeşil ve mor reyhanlar birbirine sarılıp insanları hayran ediyor.”

Kâşgarlı havuç için de *sarıg turma* sözünün kullanıldığını belirtmektedir (DLT 217 / 187). Kâşgarlı *Yawlak Sarıg* adlı bir bey adının varlığından bahsetmektedir (DLT 463 / 367). DLT’de *sāriḡ çüvit* sözü de zırnık, arsenik rengi adı anlamında kullanılmaktadır (DLT 516 / 415). Bu ifade de geçen *çüvit* sözü de renklerin genel adı anlamındadır. Hintlerden getirilen *sarıg buga* isimli ilacın da sarı renkli olması sebebiyle bu ad verilmiştir (DLT 544 / 445).

Sarıg sözcüğü Orhon Yazıtları’nda da geçmektedir. Yazıtlarda geçen *sarıg altun ürüñ kümüş kız koduz eğri tebe ağı buñsuz kelürti* (T 48) “Sarı altın beyaz gümüş kızlar tek hörgüçlü develer ipeklerini sıkıntısızca getirdiler.” ibaresinde *sarıg* sözü renk adı olarak kullanılmıştır.

Güney Sibiryaya Türk dil ve lehçelerinde *sarıg* sözcüğünün kullanımı incelendiğinde işlek bir renk adı olarak kullanıldığı görülmektedir. Altaycada *sarı* biçiminde karşımıza çıkan sözcük “sarı, sarışın ve kızıl” anlamlarında kullanılmaktadır. Altay Türkleri hayvanları adlandırırken de sarı sözcüğünden sıkça faydalanmışlardır. Altaycada *torko sarı* “sarıasma kuşu”, *sarı at* “deve”, *sarı saygek* “karınca” kullanımları mevcuttur. Bunların yanı sıra *sarı agaş* “açık renkli ağaç”, *sarı may* “tereyağı” kullanımları da mevcuttur. Altaycada *sarı* sözcüğünden türetilen *sargar-* “sararmak, solmak”, *sargarış* “sararma”, *sargart-* “sararmasına sebep olmak” fiilleri de bulunmaktadır (Gürsoy Naskali ve Duranlı, 1999, s. 150). Tuvacada da *sarıg* sözcüğü renk adı olarak kullanılmaktadır. *Sarıg* sözünden türeyen *sargar-* “sararmak” fiili de Tuvacada bulunmaktadır (Ölmez, 2007, s. 244). Ayrıca Tuvacada *sarıg arı* “kızıl arı” anlamındadır. (Arıkoğlu ve Kuular, 2003, s. 91). Hakasçada *sarıg* sözcüğü *sarıḡ* biçiminde kullanılmaktadır. Hakasçada da sarı rengini karşılamak için kullanılan renk adıdır. *Ah azahtıḡ müngen, hushacah sarıḡ tonniḡ kızı çadı kiligen* (V. Kobayakov) “Ak ayaklı doru ata binen kısa sarı paltolu kişi yaklaşmış” örneğinde de renk adıdır. Ayrıca *ah sarıḡ* “açık sarı”, *hızıl sarıḡ* “kızıl sarı” sözleri de renklerin tonlarını belirten ibareler olarak kullanılmaktadır. Hakasçada da *sarıḡ seek* sözü ile “sivrisinek” kastedilmekte olup Altaycada olduğu gibi sarı sözcüğü hayvan adı adlandırmada kullanılmıştır (Arıkoğlu, 2005, s. 412). Divânu Lügâti’t-Türk ile paralel bir biçimde Hakasçada da *sarıḡ* sözcüğünün hastalık adları için kullanıldığı görülmektedir. Hakasçada *sarıḡ aalcı* “sıtma” *sarıḡ aḡırıḡ* “ sarılık” *sarıḡ* sözcüğü ile kurulan hastalık adlarıdır (Arıkoğlu, 2005, s. 412).

8. kızıl “kırmızı”

Divânu Lügâti’t-Türk’te *kızıl* sözcüğü “kızıl, her şeyin kırmızısı” anlamında bir renk adı olarak geçmektedir. Bu anlamının yanında “Kâşgar’da bir nehir adı” olarak da kızıl sözcüğü kullanılmaktadır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, s. 718) Kâşgarlı DLT’de kırmızı yanak için *kızıl eñ* sözünün kullanıldığını belirtmektedir (DLT 32 /19). Yine DLT’de geçen bir şiir parçasında kızıl sözcüğü şu şekilde geçmektedir:

bulnar mini öles köz

kara meniz kızıl yūz

andın tamar tükel tüz

bulnap yana ol kaçar (DLT 42 / 28).

Şiir parçasının anlamı “Sarhoş göz, parlak yüz ve üzerindeki güzel beniyle, sanki yanaklarından güzellik damlıyormuş gibi beni kendimden geçirip mest etikten sonra kaçır.” şeklindedir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, s. 29).

Kırgız, Yabaku, Kıpçak ve diğer boylar arasında *kızıl* sözcüğü kanın rengini betimlemede kullanılan bir örnekte Kâşgarlı'nın aktardığına göre şu şekilde geçmektedir: Kırgız, Yabaku, Kıpçak ve diğer boylar bir insana yemin ettirdikleri zaman ya da ondan bir söz aldıklarında, yalın kılıcı yan bir biçimde önüne koyup *bu kōk kirsün kızıl çıksun* “bu (demir) mavi girsün kızıl (kanlı olarak) çıksın” biçiminde yemin ettirirler (DLT 182 /155). Yine *sarıg* sözcüğünde bahsi geçen aşağıdaki şiir parçasında da kızıl renk adı olarak kullanılmıştır.

kızıl sarıg arkaşıp

yipgin yaşıl yüzkeşip

bir birgerü yörgeşip

yalhuk anı tanlaşur (DLT 199/ 170).

Şiir parçasının anlamı “Sarı ve kırmızı tomurcuk çiçekler yığılıp, yeşil ve mor reyhanlar birbirine sarılıp insanları hayran ediyor.” şeklindedir.

Divânu Lügâti't-Türk'te geçen kızıl sözcüğünün renk adı olarak ateşin rengini tasvir etmede kullanıldığı bir şiir parçası da şu şekildedir:

yügürdi kewel at

çakıldı kızıl ot

küyürdi orut ot

saçrap anın örtenür (DLT 334 / 271).

Şiir parçasının anlamı “At koştuğunda toynaklarından kızıl ateş çıktı. Solmuş otlar bu ateşten yandı.” şeklindedir.

Divânu Lügâti't-Türk'te *kızıl* sözcüğü Kâşgarlı tarafından verilen *tōn kızardı* “elbise kırmızılaştı” (DLT 348 / 279) örneğinde de kullanılmaktadır. Kızıl sözünün geçtiği örneklerden birisi de *kılnu bilse kızıl keğer yaranu bilse yaşıl keğer* atasözüdür (DLT, 453 / 356). Bu atasözü kadın cilve bilse kırmızı, nazlı ve tatlı olmayı bilse yeşil giyer anlamındadır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, s. 356). *Kızıl* sözcüğünün bayrak rengini betimlemede kullanıldığı aşağıdaki şiir parçası DLT'de yer almaktadır:

agdı kızıl batrak

togdı kara toprak

yetşü kelip Ugrak

tokşıp anın ki kiçtimiz (DLT 525 / 426).

Şiir parçasının anlamı “Kızıl bayrak yükseldi, kara toprak kalktı. Ugrak atları gelip yetiştii ve birlikte savaştık.” şeklindedir.

Divânu Lügâti't- Türk'te *kızıl* sözcüğünün geçtiği bir diğer şiir parçası şu şekildedir:

kiçe turup yorır erdim

kara kızıl böri kördüm

katıg yanı kura kördüm

kaya körüp baku agdı (DLT 541 / 442).

Şiir parçasının anlamı “Geceleyin kalkıp yürüdüm. Kara ve kızıl bulutlar gördüm. Katı ve güçlü yayı kurdum. Kurt bana döndü ve beni görünce tepeye tırmandı” şeklindedir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, s. 442).

Divânu Lügâti’t-Türk’te kızıl adının geçtiği ve *kızıl* adının yine kanın rengini ifade etmek için kullanıldığı son şiir parçası da şu şekildedir:

Katun Sını çoğladı

Taŋut begin yağladı

kanı akıp jagladı

boyun sūwın kızıl sağdı (DLT 586 /480).

Şiir parçasının anlamı “Katun Sını bozguna uğradı, Tangut beyini düşman etti. Kanı akıp çağladı, boynunun kızıl suyunu sağdı.” şeklindedir.

Divânu Lügâti’t-Türk’te *kızıl meñizlig* (DLT 603/ 495) biçimi “yanağı kırmızı insan” anlamında yüz için de kullanılmaktadır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, s. 495).

Kızıl sözü Orhon Yazıtlarında da *kızıl kanım töküti* (T 52) “kızıl kanımı akıtarak” ibaresinde geçmektedir.

Güney Sibirya Türk dil ve lehçelerine baktığımızda *kızıl* sözcüğünün “kırmızı, koyu kırmızı” anlamında yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Altaycada *kızıl* “kırmızı” anlamında kullanılmaktadır. Divânu Lügâti’t-Türk’te yer alan kullanımlara paralel bir biçimde *kızıl maanı* “kızıl bayrak” *kızıl caaktu* “kızıl yanaklı” kullanımları Altaycada da mevcuttur. Ayrıca *kızıl* sözünden türeyen *kızıl-da-* “kırmızı rengine boyamak”, *kızıl-gat* “kırmızı frenk üzümü”, *kızıl-tım* “çabuk kızaran”, *kızıl-zıman* “kırmızısı” kullanımları da Altaycada kullanılmaktadır (Gürsoy Naskali ve Duranlı, 1999, s. 150). Tuvacada *kızıl* sözcüğü “kırmızı” anlamında renk adı olarak yaşamaktadır. Ayrıca Tuvacada *kızıl-hüreñ* “bordo” ve *kızıl-sarıg* “turuncu” renkleri için kullanılmaktadır (Arıkoğlu ve Kuular, 2003, s. 68). Hakaşçada Eski Türkçedeki *kızıl* sözcüğü söz başı /k-/ sesinin /h-/ sesine değişmesi neticesinde *hızıl* biçimiyle kullanılmaktadır. Hakaşçada *hızıl* “kırmızı, kızıl” anlamlarına gelmektedir. Hakaşçada *kızıl* sözcüğünün *hıp-hızıl* “kıpkızıl”, *hızıl-arah* “kızılımsı, kızılımtırak”, şeklinde kullanımları bulunmaktadır. Hakaşçada *hızamdıh* “kırmızısı” ve *hızamzıh* “kızılımsı” kullanımları da mevcuttur. Ayrıca Hakaşçada da *hızıl nahtığ* “al yanaklı” kullanımı bulunmaktadır (Gürsoy Naskali vd., 2007, s. 178-180).

9. yaşıl “yeşil”

Divânu Lügâti’t-Türk’te *yaşıl* sözcüğü *yaşıl~ yāşıl* ikili biçimi ile “yeşil” anlamında renk adı olarak kullanılmaktadır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, s. 958). Kâşgarlı *yaşıl* rengini DLT’de geçen pek çok örnekte örneklendirmiştir. *Yāşıl öñlüg ton* (DLT 32 / 19) “yeşil renkli elbise” örneğinde yeşil sözcüğü elbisenin rengini betimlemektedir. Yine *sarıg* ve *kızıl* sözcüklerinde bahsi geçen aşağıdaki şiir parçasında da renk adı olarak kullanılmıştır.

kızıl sarıg arkaşıp

yipgin yaşıl yüzkeşip

bir birgerü yörgeşip

yalhuk anı taŋlaşur (DLT 199 / 170).

Şiirin anlamı “sarı ve kırmızı tomurcuk çiçekler yığılıp, yeşil ve mor reyhanlar birbirine sarılıp insanları hayran ediyor.” şeklindedir.

Kâşgarlı, *yaşıl* rengini açıklarken her şeyin yeşili olduğunu belirtip parlak yeşile *yap yaşıl*, yeşili pekiştirmek için yepyemiş anlamında *yaşıl yuşul* sözlerinin kullanıldığını ifade etmektedir (DLT, 452 / 355). Kâşgarlı ipekli kumaşlarda hangi renk fazla ise diğer rengin o renge tabi olduğunu anlattığı bölümde *yaşıl yirliğ barcın* (DLT, 506 / 405) “yeşilin baskın olduğu ipekli kumaş” örneğini vermektedir. Ayrıca Kâşgarlı DLT’de *yaşıl çüvit* (DLT 516 / 415) için de “pas rengi” anlamını vermektedir.

Güney Sibiryaya Türk dil ve lehçelerine bakıldığında *yaşıl* sözcüğünün Altaycada *çaşıl* biçiminde dönüşerek yine yeşil anlamına geldiği görülmektedir (Sostavlena, 1869, s. 34). Altaycada bu anlamda *kök* sözcüğü de bulunmaktadır. Tuvacada yeşil renk *kök* ve Moğolca kökenli için *nogaa* ve *nogaan* sözcükleri kullanılmaktadır (Ölmez, 2007, s. 222). Hakaşçada *yaşıl* sözcüğü *çazıl* biçiminde varlığını sürdürmektedir (Gürsoy Naskali vd., 2007, s. 178). Hakaşçada yeşil rengi için *ot kök* ve Moğolca kökenli *noğan* sözcükleri de kullanılmaktadır (Çankova, 1961, s. 273).

10. kara “siyah”

Divânu Lügâti’t-Türk’te *kara* sözcüğü “siyah” anlamında kullanılmaktadır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, s. 684). Kara renginin geçtiği örnek bir şiir parçası aşağıdaki gibidir:

bulnar mini öles köz

kara meñiz kızıl yüz

andın tamar tükel tüz

bulnap yana ol kaçar (DLT 42 / 28).

Şiir parçasının anlamı “Sarhoş göz, parlak yüz ve üzerindeki güzel beniyle, sanki yanaklarından güzellik damlıyormuş gibi beni kendimden geçirip mest ettikten sonra kaçır.” şeklindedir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, s. 29).

Divânu Lügâti’t-Türk’te geçmekte olan *kara bulutğ yıl açar urunç bile il açar* (DLT 178 / 152) “kara bulutlar çökerse rüzgâr onları iter aynı şekilde rüşvet de hükümet kapısını açar” atasözünde de *kara* bulutun rengi nitelemektedir. Kâşgarlı “gece kararı” anlamında *tün karardı* dendiğini bu sözün aslının “kara oldu” anlamında *kara erdi* olduğunu belirtmiştir. Bu sözün de “siyah” anlamında olan *kara* sözünden geldiğini belirtmiştir.

Divânu Lügâti’t-Türk’te yer almakta olan aşağıdaki şiir parçasında da *kara* sözcüğü bulutu betimleyen bir renk adı olarak kullanılmaktadır:

keldi esin esneyü

kađka tükel ösnayü

kirdi bodun kasnayu

kara bulut kökreşür (DLT 378 / 298).

Şiir parçasının anlamı “ Rüzgâr eserek geldi. Soğuktan tipiye benzedi. Kavim soğuktan titremeye başladı. Kara bulut gürledi.” şeklindedir.

Kâşgarlı, *tōnka kara yukuldu* (DLT 478 / 382) cümlesinde de “elbiseye karalık bulaştı” örneğinde de kara sözünü örneklendirmiştir. Daha önce kızıl sözcüğünde bahsi geçen ve aynı zamanda *kara* sözünün geçtiği bir diğer şiir parçası şu şekildedir:

agdı kızıl batrak

togdı kara toprak

yetşü kelip Ugrak

tokşıp anın ki kiçtimiz (DLT 525 / 426).

Şiir parçasının anlamı “Kızıl bayrak yükseldi, kara toprak kalktı. Ugrak atları gelip yetiştii ve birlikte savaştık.” şeklindedir.

kiçe turup yorır erdim

kara kızıl böri kördüm

katıg yanı kura kördüm

kaya körüp baku agdı (DLT 541 / 442).

Şiir parçasının anlamı “Geceleyin kalkıp yürüdüm. Kara ve kızıl bulutlar gördüm. Katı ve güçlü yayı kurdum. Kurt bana döndü ve beni görünce tepeye tırmandı” şeklindedir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, s. 442).

Kâşgarlı tarafından aktarıldığına göre her şeyin siyahı için *kara* kullanılır. Müşteri Yıldızı yani Jüpiter için *Kara Kuş Yılduz*, Oğuzca deve tırnağının kenarları için *karakuş*, erkek ve dişi köleler için *karabaş*, zehirli bir bitki olan boğan otu için *kara ot*, petrol için *kara yāğ*, ibareleri kullanılır. Ayrıca mezar için de *kara orun* ibaresi kullanılmaktadır. Bu ifade aşağıdaki şiir parçası ile örneklendirilmiştir:

birmiş seniñ bil yalñuk tapar karınka

kalmış tawar adınñ kirse kara orunka (DLT 542 / 443).

Şiir parçasının anlamı “Sana verilen ve yediğın bil ki senindir. Zaten insan karnına hizmet eder. Terkettiği mal da, insan kabre girince başkasının olur.” şeklindedir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, s. 443).

Divānu Lügāti't-Türk'te *kara* sözcüğünün geçtiği son şiir parçası da aşağıdaki şekildedir:

birñ maña sözkiye

meñlig kara tuzkıya

yelwin tutar közkiye

muñum meniñ biliñe (DLT 601 /493).

Şiir parçasının anlamı “Bana bir sözcük verin, ey kara benli, tuzak tutan gözlere sahip sevgili benim sıkıntım biline.” şeklindedir.

Güney Sibiryaya Türk dil ve lehçelerinde *kara* sözcüğünün renk adı olarak sıkça kullanıldığı görülmektedir. Altaycada *kara* biçimiyle kullanılan sözcük “siyah, kuzgunî” anlamında varlığını sürdürmektedir. Altaycada *karaağaç* “dağ ağacı”, *kara kös* “siyah göz”,

karabalık “yeşilsazan”, *karabaş* “serçe”, anlamlarında kullanılan sözcükler *kara* ile kurulmuşlardır. Ayrıca Altaycada Ülgen’in (evrenin yaratıcısı, en büyük Tanrı) oğullarından birisinin adı da *Kara- Kuş* olarak yer almaktadır. Altaycada *kara boro* “koyu gri” anlamındadır (Gürsoy Naskali ve Duranlı, 1999, s. 97). Tuvacada da *kara* sözcüğü hiçbir değişikliğe uğramadan “siyah” anlamıyla varlığını sürdürmektedir. Ölmez, sözcüğün kökenini hem Türkçe hem Moğolca *kara* sözcüğüne dayandırmaktadır. Moğolcada da *kara* sözcüğü “siyah, koyu, belirsiz, kuşkulu” anlamlarındadır. Tuvacada *kara-kara* “simsiyah” anlamında kullanılmaktadır (Ölmez, 2007, s. 190). Hakasçada da “siyah” anlamında *hara* sözcüğü tercih edilmektedir. Hakasçada “kara göz” anlamında *hara harah*, yağmur bulutu anlamında *hara pulut*, simsiyah anlamında *hap-hara* ve *tas- hara* sözcükleri kullanılmaktadır (Gürsoy Naskali vd., 2007, s. 148).

11. ürün “beyaz”

Divânu Lügâti’t-Türk’te *ürün* sözcüğü renk adı olarak “beyaz” anlamında yer almaktadır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, s. 934). Kâşgarlı, Çiğil lehçesinde “bembeyaz” anlamında *üp ürün* sözcüğünün kullanıldığını belirtmektedir (DLT 29 / 15). Kâşgarlı her şeyin beyazı için *ürün* sözcüğünün kullanıldığını, Oğuzların ise bunun yerine *ak* sözcüğünü tercih ettiklerini belirtmektedir (DLT 79 / 68). Bu sözcük için herhangi bir lehçe belirtilmediğinden Çiğil lehçesine ait bir kullanım olduğunu varsaymak mümkündür (Karahana, 2013, s. 574). DLT’de akdoğan için *ürün kuş* ifadesi yer almaktadır (DLT, 166 / 144). Kâşgarlı, göz akı için de *ürün karak* ibaresini kaydetmektedir. (DLT, 192 / 164). Yine DLT’de geçen *bir buşmasar boz kuş tutar iwmeser ürün kuş tutar* (DLT, 269 / 236). “İnsan sıkılmasa boz kuş tutar, acele etmezse beyaz kuş tutar” atasözünde de *ürün* sözcüğü bulunmaktadır.

Orhon Yazıtlarında *ürün* sözcüğüne “beyaz” anlamında rastlanmaktadır. *Sarıg altunun ürün kümüşün kırgağlıg kotayın kinlig işgitisin özlük atın adgırın kara kişin kök teyeyin türüküme bodunuma kazganu birtim* (BK, K11) “sarı altını, beyaz gümüş, kenarlı ipeklileri, misk kokulu ipeklileri, has atları, aygırları, kara samurları, boz dağ sıçanı Türklere kazanıverdim.” ibaresi yazıtlarda *ürün* sözcüğünün geçtiği yerlerden ilkidir. Sözcüğün geçtiği diğer ifade *sarıg altun ürün kümüş kız koduz eğri tewe ağı buşsuz kelürti* (T, 48) “sarı altın, beyaz gümüş kızlar tek hörgüçlü develer ipeklerini sıkıntısızca getirdiler” şeklindedir.

Güney Sibirya Türk dil ve lehçelerine (Altayca - Tuvaca - Hakasça) ait sözlüklerde yapılan taramalarda bu sözcüğün varlığı tespit edilememiştir. Altayca, Tuvaca ve Hakasçada *ürün* sözcüğü yerine “beyaz” anlamında *ak* sözcüğünün kullanımına rastlanmaktadır. Bu sözcüğün “beyaz” anlamıyla sadece Yakutçada yaşadığı görülmektedir (Karahana, 2013, s. 574).

12. yagız “koyu kahverengi”

Divânu Lügâti’t-Türk’te geçen renk adlarından birisi de *yagız*’dır. Bu renk “koyu kahverengi, kırmızı ile siyah arasındaki bir tondadır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, s. 941). Kâşgarlı yer için *yagız yir* dendiğini ve o renge benzetildiğini söylemektedir. Ayrıca *yagız at* örneğini de vermiştir (DLT 448 / 352).

Güney Sibirya Türk dil ve lehçelerine (Altayca - Tuvaca - Hakasça) ait sözlüklerde yapılan taramalarda bu sözcüğün varlığı tespit edilememiştir. Altaycada “kahverengi, esmer” anlamında *küreñ* sözcüğü kullanılmaktadır. *Küreñ öñ* “kahverengi renk” *küreñ küs* “altın sonbahar” anlamlarında Altaycada kullanılmaktadır (Gürsoy Naskali ve Duranlı, 1999, s. 128). Tuvacada kahverengi anlamında da *kara- hüreñ* sözcüğü kullanılmaktadır. Ölmez tarafından

hürey sözcüğünün kökeni Moğolca *kürey*, *küren*, *kürin* sözcüklerine dayandırılmaktadır (Ölmez, 2007, s. 190). Hakasçada da kahverengi için *küreñ* sözcüğü kullanılmaktadır. Hakasçada yağız at için *küreñ at*, koyu kırmızı bordo rengi için *küreñ hızıl*, koyu kahverengi için *hara küreñ* sözcükleri kullanılmaktadır (Gürsoy Naskali vd., 2007, s. 282).

13. yipgin “mor” / yipgil “erguvan rengi”

Divânu Lügâti't-Türk'te *yipgin* sözcüğü “koyu renkli, mor” anlamındadır. Bu sözcük aynı zamanda “erguvan rengi” anlamına da gelmektedir. Ses değişmesi sonucu ortaya çıkan “erguvan rengi” anlamına gelen bir başka sözcük ise *yipgil*dir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, s. 977). *Yipgin* rengi DLT’de yer alan şiir parçasında şu şekilde geçmektedir:

kızıl sarıg arkaşıp

yipgin yaşıl yüzkeşip

bir birgerü yöргеşip

yalhuk anı tañlaşur (DLT 199 / 170).

“Sarı ve kırmızı tomurcuk çiçekler yığılıp, yeşil ve mor reyhanlar birbirine sarılıp insanları hayran ediyor.”

Kâşgarlı, *yipgin* sözcüğünün “koyu” renkli anlamına da geldiğini belirtip *yipgin ney* (DLT 460 / 364) “koyu renkli nesne” örneğini vermektedir. Ayrıca *yipgil tön* (DLT 464 / 368) “erguvan renkli elbise” örneğinde / l / sesinin yani *lam* harfinin / n / sesinden yani *nun* harfinden dönüşüğünü belirtmektedir.

Güney Sibirya Türk dil ve lehçelerine (Altayca - Tuvaca - Hakasça) ait sözlüklerde yapılan taramalarda *yipgin* sözcüğünün varlığı tespit edilememiştir. Hakasçada mor rengi için kullanılan sözcük *hızamdıh kök* sözcüğüdür (Çankova, 1961, s. 908).

Sonuç

Güney Sibirya Bölgesi’nde konuşulan Türk dillerinin söz varlığının Türk dilinin ilk sözlüğü olan *Divânu Lügâti't-Türk*’ün söz varlığı ile kıyaslandığı bu çalışmada renk kavram alanına dair sözcükler incelenmiştir. *Divânu Lügâti't-Türk*’te bu bağlamda renk kavram alanı için; *öñ* “renk”, *bodug* “renk, boya” *ak* “beyaz”, *al* “kırmızı”, *kök* “mavi, gri”, *sarıg* “sarı”, *kızıl* “kırmızı”, *yaşıl* “yeşil”, *kara* “siyah”, *ürün* “beyaz”, *yagız* “koyu kahverengi”, *tü* “renk”, *yipgin* “mor”, *yipgil* “erguvan rengi” sözcüklerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. *Divânu Lügâti't-Türk*’te tespit edilen kelimelerden bir kısmı Güney Sibirya Türk dillerinde yaşarken bir kısmı varlığını koruyamamıştır. Renk kavram alanına dair sözcükler incelendiğinde; *öñ* “renk”, *ak* “beyaz”, *al* “kırmızı” (yalnızca Hakasçada), *kök* “mavi, gri”, *sarıg* “sarı”, *kızıl* “kırmızı”, *yaşıl* “yeşil”, *kara* “siyah” adlarının DLT’den Güney Sibirya Türk dillerine varlığını koruduğu görülmektedir. Güney Sibirya Türk dillerinde varlığı tespit edilemeyen sözcükler ise *ürün* “beyaz”, *yagız* “koyu kahverengi”, *tü* “renk”, *yipgin* “mor”, *yipgil* “erguvan rengi” sözcükleridir. *Divânu Lügâti't-Türk*’te tespit edilen kelimelerin Güney Sibirya Türk dillerinde ses bilgisi bakımından bazı değişikliklere uğradığı görülmektedir. Renk kavram alanına ait sözcüklerden *ak* sözcüğü Hakasçada Eski Türkçedeki sözcük sonu /-k/ seslerinin /-h/ sesine dönüşmesi sebebiyle *ah* biçimine dönüşmüştür. Söz sonu /-g/ sesinin düşmesi sonucu *sarıg* sözcüğünün Altaycada *sarı* olarak kullanımı tespit edilmiştir. Aynı sözcük Hakasçada *sarığ* biçimindedir. Tuvacada ise *sarıg* biçimini korumuştur. *Kızıl* sözcüğün Hakasçada söz başı /k-/

sesinin /h-/ sesine dönüşmesi sonucunda *hızıl* sözcüğü biçiminde, *kara* sözcüğünün *hara* biçiminde kullanıldığı görülmektedir. Yine *yaşıl* sözcüğü için Hakasçacada /y-/>ç-/ değişmesi neticesinde *çaşıl* kullanımı bulunmaktadır. *Divânu Lüğâti't-Türk*'te varlığını korumayan sözcükler yerine Güney Sibiry Türk dillerinde kullanılan kelimelerin neler olduğu da bu çalışmanın cevap aradığı sorulardan birisidir. Renk kavram alanına dair sözcüklerden *ürüñ* “beyaz”, sözcüğü yerine ak sözcüğünün, *yagız* “koyu kahverengi” sözcüğü yerine Altaycada *küreñ*, Tuvacada *kara- hüreñ*, Hakasçada *küreñ*, *tū* “renk” sözcüğünün yerine *öñ*, *yipgin* “mor”, *yipgil* “erguvan rengi” sözcüğü yerine *hızamdıh kök* sözcüklerinin kullanımı tespit edilmiştir. *Divânu Lüğâti't-Türk*'te tespit edilmeyip Güney Sibiry Türk dillerinde bulunan sözcüklerin genellikle Moğolca kökenli olduğu görülmektedir. Renk kavram alanına dair sözcüklerden “kahverengi” anlamındaki *küreñ* sözcüğü Moğolca *küreñ*, *küren*, *kürin küreng*, *hüren* “kızıl, kahverengi” anlamındaki sözcüklere dayanmaktadır. Hakasçada yeşil anlamında Moğolca kökenli *noğan* sözcüğü kullanılmaktadır.

DLT	Altayca	Tuvaca	Hakasça
<i>öñ</i> “renk”	<i>öñ</i> “kişilik, renk”	<i>öñ</i> “renk”	<i>öö, üñ</i> “renk”
<i>tū</i> “renk”	-	-	-
<i>bodug</i> “renk”	-	-	-
<i>ak</i> “beyaz”	<i>ak</i> “beyaz, beyazlık”	<i>ak</i> “beyaz ”	<i>ah</i> “ak”
<i>al</i> “turuncu”	-	-	<i>al</i> “kızıl”
<i>kök</i> “koyu gri, gök rengi”	<i>kök</i> “yeşil, mavi”	<i>kök</i> “mavi, yeşil, boz, kül rengi”	<i>kök</i> “mavi, gök, yeşil”
<i>sarıg</i> “sarı”	<i>sarı</i> “ sarı, sarışın, kızıl”	<i>sarıg</i> “sarı”	<i>sarığ</i> “sarı”
<i>kızıl</i> “ kızıl, her şeyin kırmızısı”	<i>kızıl</i> “kırmızı”	<i>kızıl</i> “kırmızı”	<i>hızıl</i> “ kırmızı”
<i>yaşıl</i> “yeşil”	<i>çaşıl</i> “ yeşil”	<i>kök, nogaa, nogaan</i> “yeşil”	<i>ot kök, noğan</i> “yeşil”
<i>kara</i> “siyah”	<i>kara</i> “siyah, kuzguni”	<i>kara</i> “siyah“	<i>hara</i> “siyah”
<i>ürüñ</i> “beyaz”	-	-	-
<i>yagız</i> “koyu kahverengi”	<i>küreñ</i> “kahverengi renk”	<i>kara- hüreñ</i> “kahverengi”	<i>küreñ</i> “kahverengi”
<i>yipgin</i> “mor, erguvan rengi”	-	-	-

Kaynaklar

- Arıkoğlu, E. (2005). *Örneklili Hakasça - Türkçe sözlük*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Arıkoğlu, E. ve Kuular, K. (2003). *Tuva Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baskakov, N. A. (1958). *Altayskiy yazık*. Moskva.
- Buran A., Alkaya E. ve Özeren, M. (2014). *Çağdaş Türk yazı dilleri 4*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre thirteenth century Turkis*. Oxford At The Clarendon Press.
- Çankova, D. İ. (1961) *Russko - Hakasskiy slovari*: Moskva.
- Çürük, Y. (2017). Türk dilinde renk adları ve renk adlarına gelen ekler. *Renk Kitabı*, 201-230.

- Dankoff, R. ve Kelly, J. (1985). *Compendium of the Turkic dialects III*. Harward: Harward Üniversitesi Yayınları.
- Doerfer, G. (1981). Temel sözcükler ve Altay dilleri sorunu. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 28-29*, 1-16.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2015). *Kâşgarlı Mahmud Divânu Lügâti't- Türk giriş - metin - çeviri - notlar - dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gökdağ, B. A. ve Şimşek, Y. (2015). Temel sözcükler bağlamında Türkçenin görünümü. VII. *Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri (16-18 Ekim 2014)* I. Cilt, s. 183-221.
- Gürsoy Naskali, E., Butanayev, V. ve İsina, A. (2007). *Hakasça - Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gürsoy Naskali, E. ve Duranlı, M. (1999). *Altayca - Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Karadoğan, A. (2004). Türk ad biliminde renk kültürü. *Milli Folklor*, 62, 89-99.
- Karahan, A. (2013). *Divânu Lügâti't-Türk'e göre XI. yüzyıl Türk lehçe bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kâşgarlı Mahmud. (2015). *Divânu Lügâti't-Türk (Haz. Ahmet B. Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Korkmaz, Z. (2010). *Gramer terimleri sözlüğü*. (4. baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını.
- Lessing, F. D. (2003). *Moğolca- Türkçe sözlük*. (Çev. Günay Karaağaç). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ölmez, M. (2007). *Tuwinisher wortschatz mit alttürkischen and Mongolischen parallelen Tuvacanin söz varlığı eski Türkçe ve Moğolca denklilikleriyle*. Wiesbaden: Harrasowitz Verlag.

Extended Abstract

The vocabulary of a language sheds light on the historical development of that language and reflects the changes in sound, form, syntax and meaning that have emerged over the centuries and shows what kinds of changes have taken place under the influence of which languages (Aksan, 2015, p. 19). Starting from this point, color names which are important concept area of vocabulary are examined. Divânu Lügâti't- Türk is the first dictionary of Turkish language, it contains a wide range of materials. Another element that makes this dictionary valuable is that it is an integrated text in which we can find the most ancient form of a word in the Turkish language. For this reason, it was chosen as the source text of Old Turkish.

The method of the study is as follows: Divânu Lügâti't-Türk's color section was determined by scanning the index section of the publication prepared by Ahmet Bican Ercilasun and Ziyat Akkoyunlu. The identified color names were searched in the dictionaries of the Altaic, Tuvan and Khakas languages of the Turkish language spoken in the Southern Siberian Region of the Turkish language. As a result of the screening, it was investigated whether the color names remained the same or changed. If there is a changing color name, it is determined from which language this color name is borrowed. In addition, changes related to voice information were also examined.

Divânu Lügâti't-Türk in the context of color names are as follows: öñ color, "bodug" color, dye ak "white", al "red", kök "blue, gray", sarıg "yellow", kızıl "red", yaşıl "green", kara "black", ürün white, yagız "dark brown", tū "color", yipgin "purple", yipgil "purple".

In Divânu Lügâti't-Türk, öñ is used to mean the color of the object (Ercilasun and Akkoyunlu, 2015 p. 787). öñ also appears to exist in South Siberian Turkish languages. öñ Altai still exists with the meanings of "personality and color". öñ is used in the sense of "color" without any change in the Tuvan (Ölmez, 2008, p. 233). In Khakas, öñ is used in the sense of "color" with the forms öö and üñ (Gürsoy

Naskali et al. 2007, p. 349). One of s used for color in Divânu Lügâti't - Türk is bodug. Bodug means color "as well as" paint (Ercilasun and Akkoyunlu, 2015, p. 591). The presence of the bodug could not be determined in the surveys conducted in the dictionaries of southern Siberian Turkic languages and dialects (Altai - Tuvan - Khakas). In Divânu Lügâti't- Türk ak is "white" in Oghuz language. in addition to the use of ak, âk format has also been demonstrated by Kaşgarlı (Ercilasun and Akkoyunlu, 2015, p. 545).

Ak is also used in southern Siberian Turkic languages. *ak* in Altai is used with the form *ak* in the meaning of "white, whiteness". Tuvan, another of the southern Siberian Turkic languages, also uses *ak* in the sense of white (Ölmez, 2008, p.71). *ak* has changed to *ah* because the end of /-k/ sounds in old Turkish have changed to /-h/ in Khakas. In Khakas, *ah* is used in the meaning of white. (Arikoğlu, 2005, p. 31). In Divânu Lügâti't- Türk *âl* in Turkish is pronounced "color, orange" by Kaşgarlı (Ercilasun and Akkoyunlu, 2015, p. 546). When we look at the situation of Siberian Turkic dialects, it is seen that *al* is used in the sense of "red" in Khakas (Gürsoy Naskali et al, 2007, p.34). Altai and Tuvan dictionaries in the examination of *al* was not found. In Divânu Lügâti't-Türk *kök* is used in the sense of "dark gray, any color that is sky - colored" (Ercilasun and Akkoyunlu, 2015, p. 734). In Divânu Lügâti't-Türk *kökşin* is also included as a color name. The meaning of this word is given "in sky color, green" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, p. 735). *Kök* has also maintained its presence in southern Siberian Turkic languages. In Altai, *kök* means "green" and "blue". (Gürsoy Naskali and Duranlı, 1999, p. 120-121). In Tuvan *kök* means "blue, green and brown" (Ölmez, 2008, p. 206-207). In Khakassian *kök* means "blue, sky and green" (Gürsoy Naskali et al, 2007, s. 267) In Divânu Lügâti't-Türk *sarıg* is included as a color name in the sense of "yellow". The long vowel form of *in* in the form of *sārig* is also illustrated by Kaşgarlı (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, p. 805). When the use of the *sarıg* in southern Siberian Turkic languages and dialects is examined, it is seen that it is used as a busy color name (Gürsoy Naskali and Duranlı, 1999, p. 150). In Tuvan, the *sarıg* is used as a color name. *Sargar-* "sararmak", derived from the *sarıg*, is also used in Tuvaca (Ölmez, 2007, p. 244). *Sarıg* is used in the form of *sarığ* in Khakassian (Arikoğlu, 2005, p. 412). In Divânu Lügâti't-Türk *kızıl* is referred to as a color name meaning "red, the red of everything". In addition to this meaning "The name of a river in Kashgar" is also used (Ercilasun and Akkoyunlu, 2015, p. 718). When we look at the southern Siberian Turkic languages and dialects, it is seen that the *kızıl* is commonly used in the sense of "red, dark red" (Gürsoy Naskali and Duranlı, 1999, p. 150). In Tuvan the *kızıl* is used as a color name in the sense of "red". (Arikoğlu-Kuular, 2003, p. 68). *Kızıl* in Old Turkish is used in Khakassian as a result of the change of /k-/ sound to /h-/ sound. It means "red" (Gürsoy Naskali et al. 2007, p. 178 -180). In Divânu Lügâti't-Türk *yaşıl~ yaşıl* is included as a color name in the sense of "green" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, p. 958). Looking at the southern Siberian Turkic languages and dialects, it is seen that the *yaşıl* is used in the sense of "green". In Altai *kök* is used for "green" and *çaşıl* is used for "green" (Sostavlena, 1869, p. 34). In Tuvan *kök*, *nogaa* and *nogaa* are used for green. *Nogaa* and *nogaa* are Mongolian origin (Ölmez, 2007, p.222). In Khakassian *çazıl* is used in the form of *çazıl* (Gürsoy Naskali et al. 2007, p. 178). In Divanu Lügâti't-Türk *kara* is used to mean "black" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, p. 684). *Kara* is frequently used as a color name in southern Siberian Turkic languages and dialects (Gürsoy Naskali and Duranlı, 1999, p. 97). In Tuvan and Khassian, "black" is used without any change. Turkish and Mongolian *kara* word is based on the origin of the word Ölmez. In Mongolian, the word *kara* is also used to mean "black, dark, uncertain, suspicious". In Tuvacada *kara-kara* is used in the sense of "dark black" (Ölmez, 2007, p. 190). In Divanu Lügâti't-Türk *ürüñ* in Turkish means "white" as a color name (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, p. 934). The existence of this word could not be determined in the surveys conducted in the dictionaries of southern Siberian Turkic languages and dialects (Altai - Tuvan - Khassian). Altaic, Tuvaca and Hakasça use *ak* in the sense of "white" instead of the word *uruñ*. One of the color names mentioned in Divânu Lügâti't-Türk is the color *yagız*. ne of the color names mentioned in Divânu Lügâti't-Türk is the color *yagız*. This color is "dark Brown", a shade between red and black (Ercilasun and Akkoyunlu, 2015, p. 941). The existence of this word could not be determined in the surveys conducted in the dictionaries of southern Siberian Turkic languages and dialects (Altai - Tuvan - Khassian) In Divanu Lügâti't Türk one of the names used for the concept of color in Turk is *tū* means "color" (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015, p. 907). The existence of this word could not be determined in the surveys conducted in the dictionaries of southern Siberian Turkic languages and dialects (Altai - Tuvan - Khassian). Divânu Lügâti't-Türk *yipgin* in Turkish means "dark colored, purple". The existence of the *yipgin* could not be determined in the surveys conducted in the dictionaries of southern Siberian Turkic languages and dialects (Altai - Tuvan - Khassian).